

Phát triển năng lực tạo lập văn bản nghị luận cho học sinh lớp 10 thông qua phân tích mẫu văn bản theo đặc trưng thể loại trong dạy đọc hiểu

Nguyễn Thị Xuân Mai*

*ThS, Bộ môn Ngữ văn, khoa Sư phạm, Trường ĐH An Giang.

Received: 15/3/2023; Accepted: 20/3/2023; Published: 27/3/2023

Abstract: When creating any type of text, students must clearly understand the characteristics of that type of text. To understand the characteristics of each type of text, students can search and read texts of the same type by themselves or be generalized by teachers through sample texts in teaching reading comprehension. Therefore, the combination of teaching reading comprehension and writing skills is indispensable. The analysis of sample text according to genre characteristics will help students master the genre characteristics. From there, they apply to create better text, improve writing ability for students.

Keywords: Reading comprehension, model text, model analysis, text creation, argumentative text.

1. Đặt vấn đề

Trong những loại văn bản văn bản (VB) được giảng dạy ở nhà trường phổ thông (PT) hiện nay, VB nghị luận là một trong những loại VB khó tiếp nhận đối với học sinh (HS). Để đáp ứng yêu cầu của đổi mới giáo dục là phát triển năng lực HS, chương trình Sách giáo khoa Ngữ văn 10 cũng đã cấu trúc lại các VB theo chủ đề và theo thể loại nhằm hướng đến việc tích hợp vừa phát triển kỹ năng đọc hiểu vừa phát triển kỹ năng viết cho HS. Vì thế, việc kết hợp phát triển cả hai năng lực đặc thù của dạy học Ngữ văn là năng lực đọc và năng lực viết trong giờ dạy đọc hiểu VB thông qua phân tích mẫu theo đặc trưng thể loại là cần thiết.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1 Phương pháp phân tích mẫu VB theo đặc trưng thể loại

Theo các nghiên cứu của Đỗ Thị Thu Hương, Mai Thị Kiều Phương, phân tích mẫu VB theo đặc trưng thể loại trong dạy đọc hiểu VB là việc GV sử dụng VB đọc hiểu như mẫu đại diện cho thể loại VB học sinh sắp học trong phần kỹ năng viết. Như vậy, lúc này, VB đọc hiểu trở thành ngữ liệu để khai thác theo những yêu cầu của việc rèn kỹ năng làm văn. VB mẫu lúc này được phân tích dưới các góc độ: xây dựng bố cục, kết cấu, diễn đạt, trình bày thể nào để đạt được mục đích của một kiểu văn bản.

2.2 Văn nghị luận và đặc trưng của văn nghị luận

Văn nghị luận là kiểu VB được dùng để trực tiếp trình bày, bàn bạc ý kiến của mình về những vấn đề có ý nghĩa xã hội, có tính bức thiết đặt ra trong

đời sống bằng một hệ thống lập luận chặt chẽ nhằm phát biểu các tư tưởng, quan điểm về vấn đề đặt ra từ đó thuyết phục người đọc, người nghe đồng tình, tin theo tư tưởng, quan điểm đó, hoặc hướng tới giải quyết những vấn đề đặt ra trong đời sống. Văn nghị luận có những đặc trưng cơ bản sau: 1) Vấn đề nghị luận là vấn đề có ý nghĩa xã hội; 2) Có tính thuyết lý trực tiếp; 3) Lập luận chặt chẽ, logic; 4) Biện luận, thuyết phục cao

2.3. Hướng dẫn phân tích mẫu VB nghị luận trong giờ dạy đọc hiểu theo đặc trưng thể loại

Trong nghiên cứu này, chúng tôi chọn hướng dẫn phân tích mẫu VB *Thư lại dụ Vương Thông* của Nguyễn Trãi. Đây là VB nghị luận nằm trong bài 7, chủ đề *Anh hùng và nghệ sĩ*, SGK Ngữ văn lớp 10 (tập 2, bộ Chân trời sáng tạo). Việc phân tích mẫu VB nghị luận cần được tiến hành với các hoạt động như sau:

2.3.1. Đọc hiểu từ khó

VB nghị luận thường có nhiều từ ngữ khó hoặc những thuật ngữ mới xa lạ với HS, nhất là trong các VB nghị luận trung đại. Đây là các VB do vua quan của nhà nước phong kiến ban hành nhằm phục vụ mục đích chính sự với các loại như: chiếu, biểu, hịch... Vì thế, các VB nghị luận trung đại thường chứa nhiều từ Hán Việt gây khó hiểu đối với HS. Đó cũng là một trong những lí do khiến cho VB nghị luận trở nên khô khan và khó tiếp nhận đối với HS. Vì những lẽ đó, việc dạy đọc hiểu VB nghị luận cần phải hướng dẫn HS tìm hiểu những từ khó, những khái niệm mới. Hoạt động này có thể được tiến hành bằng “So

đồ giải thích khái niệm mới”. GV có thể sử dụng sơ đồ này vào đầu và cuối giờ học. Đầu giờ học, sau khi đọc VB, GV phát sơ đồ cho các nhóm thảo luận với câu hỏi gợi ý: “*Thảo luận và trình bày hiểu biết của các em về khái niệm “thời – thế”*”. Cuối giờ học, trước khi tổng kết, GV cho HS mang sơ đồ đã hoàn thành đầu giờ ra và hướng dẫn: “*Sau khi tìm hiểu VB, các em hãy chia sẻ cách hiểu của các em về “thời – thế”? So sánh xem có gì khác so với cách hiểu ban đầu?*” Việc sử dụng sơ đồ và cách làm như trên sẽ giúp phát triển được năng lực tư duy của HS, khơi gợi kiến thức nền của các em để hiểu VB. Từ đó, GV sẽ biết được các em hiểu và phân hồi như thế nào về VB để có sự điều chỉnh, hướng dẫn phù hợp.

2.3.2. Đọc hiểu luận đề hay vấn đề nghị luận

Luận đề tức là vấn đề bàn luận của toàn VB. Trong VB nghị luận trung đại, vấn đề nghị luận thường bàn về việc triều chính, chiến sự... Những vấn đề này thường xa lạ với HS. Vì thế, cần hướng dẫn HS phát hiện luận đề của VB. Luận đề, đề tài hay chủ đề của VB cũng thường thể hiện tập trung ở nhan đề hoặc phần mở đầu tác phẩm, tên VB, đoạn trích. Để hướng dẫn HS đọc hiểu luận đề của VB, chúng ta có thể đặt những câu hỏi gợi tìm như sau: 1. *Sau khi đọc VB (chú ý nhan đề và đoạn mở đầu văn bản), em hãy cho biết vấn đề nghị luận của đoạn trích là gì? Vấn đề ấy có ý nghĩa như thế nào trong bối cảnh lúc bấy giờ?* 2. *Hình thức nghị luận của VB là gì?* 3. *Tại sao tác giả chọn hình thức đó?*

2.3.3. Đọc hiểu kết cấu

Kết cấu hay bố cục của VB là cách thức tổ chức, sắp xếp các chi tiết, sự kiện, hình tượng... Kết cấu trong các VB nghị luận được yêu cầu trước hết ở tính chặt chẽ, logic. Để hướng dẫn HS từng bước nhận ra kết cấu của VB nghị luận, trước hết chúng ta cần cho HS tham khảo bảng hướng dẫn tìm luận điểm (LĐ) chính của VB (Bảng 1). Bảng này chúng ta sẽ phát cho HS trước khi vào học tiết đầu tiên về VB nghị luận nhằm hướng dẫn HS cách tìm LĐ chính của VB, phục vụ cho việc khái quát bố cục của VB khi đọc và soạn bài ở nhà.

Bảng 2.1. Bảng hướng dẫn tìm LĐ chính của VB

Về nội dung	- Câu LĐ phải thể hiện rõ quan điểm, tư tưởng, chủ trương, lập trường, thái độ của tác giả về một vấn đề nào đó. - Câu LĐ vừa có nội dung rộng nhất, khái quát nhất của đoạn vừa thể hiện ý nghĩa một cách cụ thể nhất, rõ ràng nhất.
-------------	--

Về hình thức	- Câu LĐ thường là câu khẳng định; câu có chứa các từ <i>là, có, đã</i> . - Câu LĐ thường là câu đơn ngắn gọn, có đủ hai thành phần nòng cốt (chủ ngữ và vị ngữ) nhằm nêu bật được quan điểm và vấn đề bàn luận một cách ngắn gọn, rõ ràng và súc tích nhất.
Về vị trí	Câu LĐ thường nằm ở đầu đoạn đối với đoạn triển khai theo hướng diễn dịch và nằm ở cuối đoạn đối với đoạn triển khai theo hướng quy nạp.

Sau khi HS đã soạn và khái quát LĐ chính ở nhà theo phiếu hướng dẫn tìm LĐ; lên lớp, bước tiếp theo, GV sẽ xây dựng và hướng dẫn HS tìm kết cấu của VB bằng sơ đồ khái quát LĐ chính của toàn VB.

2.3.4. Đọc hiểu luận điểm chính

Việc dạy đọc hiểu VB nghị luận là phân tích từng LĐ chính của VB. Trong VB nghị luận, LĐ ẩn sau lí lẽ, dẫn chứng và lập luận. Như vậy hướng dẫn HS phân tích LĐ chính là hướng dẫn HS làm rõ hệ thống luận cứ, luận chứng và lập luận. Để hướng dẫn HS đi vào phân tích từng LĐ chính, chúng ta có thể sử dụng phiếu học tập định hướng cho HS khám phá từng LĐ của VB hoặc câu hỏi hướng dẫn HS phân tích LĐ. Tối ưu nhất là kết hợp cả hai vì trong VB thường có nhiều LĐ. Đối với LĐ được trình bày đơn giản, không có LĐ phụ thì chúng ta có thể gợi ý HS phân tích bằng câu hỏi như sau:

- **Câu hỏi phân tích luận cứ, luận chứng:** 1. *Tác giả khẳng định vấn đề này bằng cách nào?* 2. *Tác giả đã làm sáng tỏ ý kiến (quan điểm) này bằng những lí lẽ, dẫn chứng nào?* 3. *Hãy tìm những luận chứng, luận cứ bảo vệ cho quan điểm...?*

- **Câu hỏi phân tích lập luận:** GV cần có những câu hỏi cũng như những gợi ý cụ thể, thích hợp, đi từ những dấu hiệu hình thức để HS có thể nhận ra được cái hay trong nghệ thuật lập luận của tác giả. GV có thể sử dụng những câu hỏi sau để phân tích lập luận: 1. *Em có nhận xét gì về hệ thống LĐ của VB? (Gợi ý: liên hệ với nhau như thế nào? Mạch logic lập luận đi từ vấn đề gì đến vấn đề gì, từ vấn đề chung đến cụ thể hay từ cụ thể, chi tiết đi đến khái quát?)* 2. *Em có nhận xét gì về cách nêu và phân tích LĐ của tác giả?* 3. *Tìm các biện pháp nghệ thuật và thao tác lập luận mà tác giả sử dụng trong LĐ này? Phân tích tác dụng của chúng trong việc thể hiện LĐ? (có thể gợi ý cụ thể: Cái hay trong LĐ này là tác giả đã làm rõ LĐ bằng những câu...hay cụm từ...hình ảnh...Hãy cho biết tác giả đã sử dụng biện pháp nghệ thuật hay thao tác lập luận gì ở đây và tác dụng của biện pháp hay thao tác lập luận ấy?)*

Đối với những LĐ phức tạp, có nhiều LĐ phụ,

chúng ta có thể kết hợp hướng dẫn HS phân tích LD bằng phiếu học tập và câu hỏi gợi ý (ví dụ phiếu học tập phân tích LD 2 trong bài *Thư lại dụ Vương Thông* (Bảng 2). Việc kết hợp giữa phiếu học tập và câu hỏi gợi ý phân tích LD như trên sẽ giúp tiến độ bài học được đảm bảo, phần trình bày kết quả thảo luận nhóm của HS không lan man. HS vừa có thể tự mình khám phá LD bằng phiếu học tập vừa được gợi ý, dẫn dắt, định hướng theo câu hỏi của GV sẽ giúp HS hứng thú học tập.

Bảng 2.2. Phiếu học tập hướng dẫn phân tích LD chính

PHIẾU HỌC TẬP			
Nhóm:.....		Bài:.....	
Lớp:.....		Ngày:.....	
LD1: Hành động không hợp thời của quân Minh			
LD phụ	Lập luận triển khai	Cảm xúc, thái độ tác giả	Biện pháp nghệ thuật (BPNT) và các thao tác lập luận
1. Sang cướp nước ta khi nội chiến của phương Bắc đang cao	luận cứ..... luận chứng:.....	Từ ngữ..... Hình ảnh..... Giọng điệu.....	BPNT..... Thao tác lập luận.....
2. Nhà Trần được mệnh trời phù hộ, trên dưới một lòng giữ vững triều đại	luận cứ..... luận chứng.....	Từ ngữ..... Hình ảnh..... Giọng điệu.....	BPNT..... Thao tác lập luận.....

2.3.5. Đọc hiểu lời văn

Hướng dẫn HS đọc hiểu lời văn trong VB nghị luận là hướng dẫn HS phân tích, thấy được cái hay của tác giả trong việc sử dụng ngôn từ. Hướng dẫn đọc hiểu lời văn cũng có thể được tiến hành bằng câu hỏi gợi mở kết hợp với phiếu học tập (Bảng 2). Trong phiếu này, ô thứ hai *Cảm xúc, thái độ của tác giả* sẽ dùng để hướng dẫn HS phân tích lời văn. Ô này sẽ có các mục để HS điền vào như *từ ngữ, hình ảnh, giọng điệu*. Sau khi HS điền xong phiếu, GV định hướng cho HS trình bày phần phân tích lời văn bằng những câu hỏi định hướng như sau: *1. Tìm từ ngữ, hình ảnh, thể hiện cảm xúc, thái độ của tác giả? Qua đó hãy cho biết giọng điệu chính của tác giả khi trình bày LD này? 2. Hãy nhận xét về những từ ngữ..., câu..., hình ảnh... và cho biết tác dụng của chúng trong việc thể hiện cảm xúc, thái độ, giọng điệu của tác giả? 3. Hãy xác định những từ ngữ, hình ảnh có tác dụng trong việc thể hiện cảm xúc của tác giả? Qua đó, cho biết giọng điệu của tác giả trong LD này?*

2.3.6. Đọc hiểu mục đích biểu đạt

Dạy đọc hiểu VB nghị luận hướng đến mục đích cuối cùng là hiểu được mục đích biểu đạt hay nội dung tư tưởng của người viết. Trong VB nghị luận, mục đích biểu đạt của VB sẽ được khái quát qua việc phân tích luận đề, LD chính, lập luận... Để hướng

dẫn HS đọc hiểu mục đích biểu đạt của VB, chúng ta có thể dùng những câu hỏi sau: *1. Qua phần đọc hiểu luận đề, LD, lập luận của VB, em hãy rút ra ý nghĩa của VB hay nội dung tư tưởng mà tác giả gửi gắm? 2. Xem lại luận đề, hệ thống LD chính, cho biết VB này hướng đến mục đích gì? Cho biết ý nghĩa của việc chọn nghị luận dưới hình thức một bức thư? Lí lẽ sử dụng trong một bức thư có gì khác với bài Cáo đã học?*

3. Kết luận

Việc phân tích mẫu VB nghị luận trong dạy đọc hiểu có thể được thực hiện bằng nhiều cách. Trong đó, biện pháp hướng dẫn HS đọc hiểu theo đặc trưng loại VB nghị luận theo các bước: *đọc hiểu từ khó, đọc hiểu kết cấu, đọc hiểu LD, đọc hiểu lời văn, đọc hiểu*

mục đích biểu đạt sẽ phát triển được năng lực đọc hiểu và tạo lập VB nghị luận cho HS. Để đạt được hiệu quả cao khi dạy phân tích mẫu trong dạy đọc hiểu VB nghị luận ở trường trung học phổ thông, GV phải nắm vững đặc trưng loại VB nghị luận; chú ý khơi gợi kiến thức nền của người học; tổ chức cho HS tương tác với nhau cũng như kích thích HS bày tỏ cách hiểu của mình về VB qua phiếu học tập, bài tập, trò chơi... Điều đó không chỉ giúp HS hứng thú hơn, dễ tiếp cận hơn đối với loại VB này mà còn góp phần phát triển năng lực tư duy cho các em.

Tài liệu tham khảo

[1] Đỗ Thị Thu Hương (2021), *Quan niệm về dạy viết trên thế giới và đề xuất phương pháp dạy viết trong nhà trường phổ thông ở Việt Nam*, Tạp chí Khoa học Giáo dục Việt Nam, số 45 (9/2021), tr 59-63.

[2] Mai Thị Kiều Phương (2009), *Giáo trình Phương pháp dạy và học Làm văn*, NXB. Đại học Quốc gia Hà Nội.

[3] Hoàng Thị Mai (chủ biên) - Kiều Thọ Long (2009), *Phương pháp dạy học văn bản nghị luận ở trường phổ thông*, NXB Giáo dục.

[4] Nguyễn Viết Chữ (2010), *Phương pháp dạy học tác phẩm văn chương (theo loại thể)*, NXB Đại học Sư phạm Hà Nội.